

ЕКОНОМІЧНА КРИЗА: ПРИЧИНИ, ОСОБЛИВОСТІ, НАСЛІДКИ

Досліджено причини кризових явищ, визначено особливості протікання кризи в Україні, проаналізовано антикризові інструменти державної політики. Ключові слова: кризові явища, криза.

Исследованы причины кризисных явлений, определены особенности протекания кризиса в Украине, проанализированы антикризисные инструменты государственной политики. Ключевые слова: кризисные явления, кризис.

Reasons of the crisis phenomena are Investigational, the features of flowing of crisis are certain in Ukraine, the антикризисные instruments of public policy are analysed. Keywords: the crisis phenomena, crisis.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Об'єктом постійної уваги науковців різних економічних шкіл та теоретичних течій є питання кризових явищ, що розглядаються в науковій літературі з позицій економіки, фінансів, політики, менеджменту. Кризи пов'язують із економічними циклами, прорахунками в управлінні, міграцією капіталу тощо. Наслідки криз проявляються в рецесії, зростанні безробіття, збільшенні кількості банкрутств, зменшенні вартості активів, знижені купівельної спроможності тощо.

Таким чином, охоплює всі сторони життя, криза впливає на економічну активність суб'єктів підприємницької діяльності, їх інноваційну активність, масштаби виробництва та його пропорції, ступінь монополізації ринку, рівень соціальної напруги, політичну стабільність тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми. Кризові явища, їх сутність, особливості протікання, причини та наслідки досліджували Д. Кейнс, М. Кондратьєв, В. Ленін, К. Маркс, Л. Мізес, Д. Рікардо та інші.

Поштовхом до відновлення наукового інтересу до дослідження кризових явищ стала світова фінансова криза, що розпочалася у 2007 році та є предметом обговорення в сучасних економічних, фінансових, політичних колах. Цій проблемі присвячені як фундаментальні дослідження відомих економістів, так і публікації журналістів. Окремі аспекти висвітленні у монографіях, дисертаціях та публіцистичній літературі, є предметом обговорень на наукових конференціях, нарадах, круглих столах.

Однак доцільно відзначити, якщо причини кризи розглядаються практично з однакових позицій, то шляхи виходу із неї пропонуються різні.

Формулювання мети (постановка завдання). Дослідити причини кризових явищ, визначити особливості протікання кризи в Україні, проаналізувати антикризові інструменти державної політики.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових дослідження. Відповідно на глибоку кризу кінця 18 ст. - початку

19 ст. стало виникнення двох теоретичних напрямів, які запропонували науковому світові свої варіанти причин криз. Науковці розглядали кризу як фазу економічного циклу, під час якої відбувається відновлення порушених в ході економічного розвитку пропорцій.

На думку представників першого напрямку, цикли ділової активності – це результати дії ринкової економіки (К. Маркс, Д. Кейнс). Представники другого напрямку дотримувалися іншої точки зору: підйоми і падіння у розвитку економіки викликає неправильна організація грошового обігу та банківської справи (Д. Рікардо).

Перша теорія циклу, заснована на особливостях грошового обігу і ролі банківської системи, була запропонована Д. Рікардо на початку 19 ст. В основі монетарної теорії циклу лежить необґрунтоване розширення кредиту банківською системою, що є причиною збільшення грошової маси в обігу, яка не підкріплена золотим запасом країни, зростання цін, що відповідно призводить до посилення інфляційних явищ. Вихід із кризового стану передбачає впровадження відповідної монетарної політики, яка дозволить впорядкувати грошовий обіг в країні.

Оскільки науковці пов'язують кризові явища зі зміною технологічного укладу, як не менш ефективний інструмент подолання фінансової кризи державою розглядається особлива технологічна стратегія.

Глибина фінансово-економічної кризи залежить від того, які хвилі економічного (ділового) циклу співпали у часі при проходженні фази низини (дна). Найбільш тривалими й руйнівними вважаються такі, коли на цій фазі співпадають короткі, середні та довгі хвилі економічного циклу та відбувається заміщення технологічних укладів – технологічна хвиля знаходиться у фазі низини.

Терміни настання, глибина, тривалість економічних криз залежать від ступеня порушень в основних пропорціях процесів відтворення під час економічних підйомів. В процесі економічної кризи відбувається падіння купівельної спроможності населення, що на фоні зростання цін ускладнює процеси реалізації товарів та призводить до згортання виробництв, і, в свою чергу, стає причиною ще більшого погіршення рівноваги між накопиченням та споживанням.

Не менш цікавими є думки сучасних науковців, які пояснюють причини кризи 2008 року. В публікаціях переважає позиція, яка головну причину кризи вбачає у структурних перекосах, що викликані фінансуванням переважно операцій фінансового сектору економіки при обмеженому фінансуванні реального сектору.

Така ситуація була характерною для багатьох країн світу протягом тривалого часу. Ці ж тенденції проявляються і в Україні. Пояснення цього явища лежить в площині рівня рентабельності та термінів окупності вкладень капіталу. У зв'язку з тим, що реальний сектор економіки має значно нижчі темпи обігу капіталу, нижчу рентабельність, він є менш привабливий для

інвесторів. Таким чином, серед основних причин кризи 2008 року необхідно відзначити неефективне управління капіталом.

Відомий промисловець та економіст Г. Форд ще у минулому сторіччі наголошував на необхідності дотримання розумних пропорцій в управлінні капіталом. На його думку, «зростання спекуляції на фінансових ринках (створення мильних бульбашок) – пристойний вид крадіжки».

Аналогічної позиції дотримується Г. Попов, який наголошував на тому, що сучасним економічним життям керує не ринок і не Держплан, а корпорації спекулянтів, які і створили цей штучний світ.

На думку сучасних науковців та публіцистів, кредит і іпотека – це втручання спекулятивних корпорацій у майбутні доходи людей. Тому основний висновок щодо діяльності цих корпорацій такий: вони змогли зростати лише тому, що увійшли у наше майбутнє [2, 3].

Свідченням глибини світової кризи є динаміка банкрутства американських банків, яка представлена табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка банкрутства банків США

Рік	Кількість збанкрутілих банків протягом року
2007	3
2008	25
2009	130
2010	153
2011	14

В Україні розгортання кризи мало, на думку експертів, більш глибокі наслідки, ніж для більшості країн світу. Так, у жовтні 2008 р. промислове виробництво в Україні зменшилося на 19,8%. Вперше у цей період, починаючи з 2005 р., було зафіксовано падіння ВВП на 2,1%, відбулась девальвація гривні, суттєво скоротився золоторезервний запас НБУ, зросло безробіття, в односторонньому порядку банки підняли кредитні ставки по наданих раніше кредитах, заморозили виплати по депозитних рахунках тощо.

В результаті кризи у 2009 році ВВП України знизився на 14,1%, що стало одним із найгірших показників динаміки ВВП у світі, промислове виробництво скоротилося на 25%.

З метою прискорення та полегшення процесу виведення держав, що найбільше постраждали від кризи, Світовий валютний фонд розпочав активні дії. Найбільший кредит – 11 млрд. дол. США було надано Україні. У 2008 році валовий зовнішній борг України виріс на 27%, або 21,7 млрд. дол. і на 1 січня 2009 року склав 101,659 млрд. дол. США (майже 55% ВВП країни).

Валовий зовнішній борг України у 2009 році виріс до 103,973 млрд. дол. США, що більше показника 2008 року на 2,3%. На початок 2010 року валовий зовнішній борг України склав 88,9% ВВП країни [1].

За рівнем ВВП на душу населення Україна займає 133 місце у світі. Динаміка внутрішнього валового продукту представлена у табл. 2.

Таблиця 2

Внутрішній валовий продукт України

Показники	роки		
	2008	2009	2010
Динаміка ВВП країни, % до попереднього року	2,1	-15,1	4,3
ВВП на душу населення, у постійних дол. США 2010 року	7500	6400	6700
ВВП за паритетом купівельної спроможності, у постійних дол. США 2010 року, млрд. дол. США	345,9	293,7	306,3

Джерело: Central Intelligence Agency [4]

За даними СІА [4] країна у 2010 році поступово покращила показники економічного розвитку. Так, темпи інфляції в Україні були у 2009 році – 15,9%, натомість у 2010 – 9,8%; експортовано товарів у 2009 році на суму 40,39 млрд. дол. США, у 2010 році – 49,71 млрд. дол. США, сума прямих іноземних інвестицій зросла з 46,81 млрд. грн. у 2009 році до 52,31 млрд. грн. у 2010 році. В той же час виріс показник безробіття з 8,4% у 2009 році до 8,8%, і досі 35% населення проживає за межею бідності; виріс показник державного боргу з 30% ВВП у 2009 році, до 38,4% ВВП – у 2010 році. За валовими інвестиціями країна займає 123 місце в світі, вони складають лише 16,1% від ВВП.

Аналіз макроекономічних показників кризових 2008-2010 років свідчить про необхідність пошуку шляхів на напрям виходу з кризи. Так, для згладжування негативних наслідків кризи уряди країн можуть використовувати спільні заходи та обирати власні інструменти регулювання. Так, більшість заходів під час останньої кризи спрямовувались на стабілізацію фінансової системи як окремих країн, так і груп країн:

- прийняття рішення всіма провідними центральними банками світу (крім Японії та Росії) щодо одночасного зниження ставок відсотків;
- розроблення представниками «Клубу семи» антикризового плану, який передбачав, використання будь-яких засобів для підтримки важливих фінансових інститутів з метою уникнення ними краху;
- запровадження системи державних гарантій для кредитів, що залучаються банками;
- забезпечення підтримки фінансовим інститутам;
- гарантування лідерами Євро-15 рекапіталізації системоутворюючих банків за рахунок бюджетних коштів;
- прийняття загальних принципів реформування фінансових ринків, реорганізації міжнародних фінансових інститутів, зобов'язань щодо

утримання від використання протекціоністських заходів протягом певного періоду;

- здійснення часткової націоналізації приватних банків;
- підписання міждержавних угод про валютний своп;
- прийняття рішень щодо значного зростання ресурсів світового валютного фонду – до 750 млрд. дол. США тощо.

Розроблені заходи певною мірою пом'якшили негативну дію кризи, але не допомогли вирішити проблеми остаточно.

Висновки. Глибина кризи в Україні та світі потребують подальшого дослідження та пошуку напрямів подолання її негативних наслідків. Проте, незважаючи на негативний вплив, криза є поштовхом, відправною точкою для здійснення нових капіталовкладень. Знецінюючи основний капітал у традиційних галузях, кризи стимулюють оновлення основного капіталу на новітній техніко-технологічній основі. В умовах зміни технологічного укладу відбувається швидке моральне старіння основних засобів, що викликає потребу у фінансуванні інноваційних технологій.

З огляду на це, вихід із кризи можна розглядати також як забезпечення конкурентоспроможності продукції при створенні і використанні конкурентних переваг на підґрунті нових ідей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний комітет статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Стариков Н. Кризи\$: Как это делается / Н.Стариков. – СПб.: Питер, 2009. – 304 с.
3. Ярошинская А. Кризис «мыльных пузырей» / А. Ярошинская // Росбалт-Москва, 21 октября 2008. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.rosbalt.ru/2008/10/21/534661.html>
4. Central Intelligence Agency. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.cia.gov/library/publications>